

Petőfi Sándor: BÁNK BÁN*

A *Bánk bán* nem tartozik Petőfi élvonalbeli költeményei közé. Kézirata, amelynek facsimiléjét a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár sorozatában most közreadták, azon túl, hogy nagy költőnk minden kézvonását a „numen adest” élményével szemléljük, kevés tanulsággal szolgál: tisztázat, nem a költő műhelyébe bepillantást engedő fogalmazvány. (A bevezető szövegből értesülhetünk róla, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonában levő tisztázaton kívül az Országos Széchényi Könyvtárban a költemény első fogalmazványa is, amelyen „még látszanak a csiszoló mûgond nyomai”.) Mégis szerencsés ötletnek tartjuk a Petőfi-kézirat megjelentetését, elsősorban azért, mert alkalmat adott Kerényi Ferenc alapos, több szempontból (a Bánk-téma története, reformkori színháztörténet, Petőfi politikai nézeteinek alakulása 1848 nyarán) is érdekes kísérő tanulmányának megírására.

Kerényi kettős feladatot oldott meg. Először a Bánk-történet útját tekintette át felbukkanásától kezdve, számos külföldi és hazai feldolgozásán át Petőfi költeményéig, majd kijelölte a Bánk bán-vers helyét Petőfi költészetében. Tanulmányának a Bevezetést követő hét fejezete közül négy az első, három a második feladat megoldására szolgál.

A Bánk-téma történelmi és irodalmi feldolgozásainak szövevényében az alaposan tájékozott szakember lényegét kiemelő biztonságával teremtett Kerényi jól áttekinthető rendet. Kitűnően tagolják az anyagot és irányítják az olvasó figyelmét már a jól választott fejezetcímek is: Az oklevelek adataitól az európai vándoranekdotáig; A hatalom és a szabadság ellentmondásai közt; Bánk alakja a nemzeti játékszínen, A radikális eszmék történelmi előképe. Kitűnik már ezekből is, hogy Kerényi – felhasználva a kérdés eddigi kutatóinak eredményeit – a téma különféle feldolgozásainak az egyes korok problémáival, törekvéseivel való kapcsolatára tette a hangsúlyt. Így pl. elgondolkodtató módon hívta fel a figyelmet arra, hogyan nő meg az erdélyi fejedelemség fenyegetett helyzete miatt Valkai András históriás énekében a „német Gertrúd” bűnpártoló hatalmaskodása; hogyan függ össze George Lillo *Elmerick*-jében az országot képviselő sértett férj királyné fölötti ítélkezésének biztonsága a népfélség elvéről szóló tanítással; hogyan nyer időszerűséget a királyi hatalomnak a Bánk-történetből kiolvasható értelmezése II. József korában; hogyan bontakozik ki a témában rejlő szabadság-gondolat a francia forradalom évtizedében Lakfalvy Ede Schillerhez intézett levelében; hogyan keres benne történelmi példát a 19. század eleji magyar nemesség király iránt lojális, tanácsadóival szemben ellenséges érzülete Kisfaludy Sándor drámájában.

*Bemutatta Kerényi Ferenc.

Kerényi áttekintésének lényegi igazságait aligha érinti az a néhány apró megjegyzés, amelyet tanulmányának margójára írhatunk. Így pl. a *Képes Krónikában* felbukkanó adatként említi azt a legújabb régészeti kutatással igazolt tényt, hogy Gertrudist a pilisi monostorban temették el, holott így adta ezt elő már 1268-ban a más vonatkozásban Kerényitől is említett osztrák rimes krónika is: „Campestri tentorio regina necatur. Et in monasterio Plis haec tumulatur.” (Mezei sátrában megölik a királynét, és a pilisi monostorban temetik el.) Hasonló apróság, hogy Bonfini elbeszélésének „jelenetei” közül Kerényi elhagyja az utolsót. Ez az összefüggő Bánk-történettől elszakítva, a szentföldi hadjárat eseményeinek elmondása után következik, s a király itt nyilvánítja ki Bánkot felmentő, Katona *Bánk bánjának* ismert mondatával is egybeeső ítéletét: „eam jure caesam judicavit” – Heltai Gáspár szövegezésében: „a király olyan szentenciát monda ki, hogy méltán megöletett a királyné asszony”. Figyelmen kívül hagyja ezt a részletet Kerényi akkor is, amikor megállapítja, hogy Thuróczyval ellentétben Bonfini nem szól a Bánkot sújtó középkorai véres és kegyetlen büntetésről. Éppen az az érdekes, hogy szól ő erről is, az imént idézett mondat után, csakhogy a véres megtorlást későbbi időpontra helyezve: „Sed deinde in universam Bancbani domum miserabiliter saevitum, quando reginae liberi inultam suae parentis mortem aequo animo pati nequivere.” (Később azonban Bánk bán egész háznépével szánalmat keltő módon kegyetlenkedtek, minthogy a királyné gyermekei nem tudták nyugodt lélekkel eltűnni anyjuk halálának megbosszulatlanságát.) Ez a részlet különben bizonyítékul szolgálhat Kerényinek arra a megállapítására, hogy Bonfini „az idegenből jött külső szemlélő tárgyilagosságával mérlegelt minden rendelkezésére álló hagyományt”. Bonfini tudhatott Bánk büntetéséről is, de tudhatott birtokainak későbbi, IV. Béla alatti elkobzásáról is: ez utóbbi adathoz kapcsolhatta a korábbi magyar krónikások előadását a Bánk családjára is kiterjedő bosszúról. Még egy észrevétel: Gertrudis halálának meg a keresztes hadjáratnak német, francia, angol feldolgozásokban való egyidejűségét Kerényi annak tulajdonítja, hogy II. András uralkodásának e két nevezetes eseményét a hatásosság végett fűzték össze. Közvetlenebb oka ennek, hogy forrásukban, Bonfiniban így találták.

Kerényi természetesen nem törekszik arra, hogy a Bánk-téma valamennyi feldolgozását említse, ismertesse, anyaga így is szinte teljes. Katona József *Bánk bánja* nemcsak mint a téma legkiemelkedőbb magyar irodalmi feldolgozása, hanem mint Petőfi költeményének közvetlen forrása is fontos helyet foglal el tanulmányában. Jól érzékelteti Kerényi, mennyire „a levegőben volt” ez a téma, amikor Katona elővette, noha ez a megfogalmazása: „A Bánk-témát Katona József éppúgy ismerte, mint ez idő tájt már minden magyar anyanyelvű művelt ember az országban,” némiképp túlzásnak tűnik. Ámde ezt a talán túlzó megállapítást jobban támogathatta volna a 18. század végi, 19. század eleji hazai feldolgozások itt már teljességre törekvő felsorolásával. Így

Kisfaludy Sándor és Horváth József Elek ránk maradt Bánk-drámája mellett kitérhetett volna Boér Sándor elveszett drámájára (*Gróf Bánkó vagy a kerítőség bére*. Vö. Tud. Gyűjt. 1827. 4. füz. és EPhK 1887. 750–756.), a D’Ussieux novelláját német közvetítéssel magyarító Cseri Péter *Ottója* mellett említhette volna Péczeli József *A’ bosszú-állásban magát meg-győző Fejedelem* c. írását. (*Mindenes Gyűjtemény II.* negyed, 1789. 219–222.; újból: Kis János: *Elmés nyájasságok*. Sopron, 1806. 106.) Felhívja Kerényi a figyelmet arra, hogy az 1810-es években a Bánk-történet feldolgozásainak már nemcsak Bonfini a forrása, hanem Pray György, Katona István, Virág Benedek, Fessler Ignác Aurél és más historikusok is, itt azonban néhány mondatot arra is szánnia lehetett volna, a Bonfini nyújtotta kép miben változott, mivel egészült ki az említett historikusok műveiben.

Katona *Bánk bánjának* elemzésére ugyan nem tér ki Kerényi – ez nem is volt feladata –, de a téma feldolgozásainak fejlődéstörténetében pontosan jelöli ki a helyét, jól érzékeltetve szemléletének eltérését Kisfaludy Sándorétól, továbbá kiemelve Katona drámájának Petőfi felfogásához is vezető vonásait. (Ismét két apró kifogás: Katona *Bánk bánja* ugyan 1821-es évszámmal, de 1820 novemberében jelent meg; a vesszorokat Katona nem kezdte nagybetűvel.)

A tanulmány egyik legszebb fejezete A radikális eszmék előképe című: Katona *Bánk bánjának* reformkori pályafutása, az érdeklődés homlokterébe kerülése, értelmezésének a forradalmasodó közhangulattal való találkozása. Sor kerül ebben a Bánk-téma újabb felbukkanásainak számbavételére is (Szigligeti *Dienesében*, Vahot Imre *Zách-nemzet-ségében*, Barna Ignác, majd Garay János balladájában). Az adatokat itt is lehetne szaporítani, pl. Vajda Péter *Tárcai Bendéje* egy epizódjának említésével, némi hiányérzetet azonban nem ennek az elhagyása kelt, hanem inkább az, hogy Kerényi a nemzeti színházi *Bánk bán*-előadások mellett nem ír a dráma vidéki bemutatóiról a 40-es években. (Kolozsvár, Marosvásárhely, Győr, Gyula, Békéscsaba, Arad, Eger, Gyöngyös, Kecskemét stb.). Ezzel kapcsolatban lehetett volna azt is említenie, az előadások ösztönzésében milyen szerepe volt a *Bánk bán* Nagy Ignác Színműtárában megjelent második kiadásának. (Ez volt meg Petőfi könyvtárában is.)

Petőfinek a Bánk-témával való találkozását, *Bánk bánjának* az életműben való helyét három fejezet taglalja: Útban a Petőfi-vershez: a forradalom előtt, Útban a Petőfi-vershez: a forradalom után, Nemzeti múlt – forradalmi jelen. Az első Petőfinek a történeti tárgyú verses epikában való terveiről és kísérleteiről szól: az Aranyhoz írt levélben fölvetett Csák Máté- és Rákóczi-eposz tervéről, a Szécsi Máriaéről, a Lehel vezérről. A második annak a király- és németellenességnek az erősödéséről, amely már a félbehagyott *Lehel vezért* is átjárta, de amely a márciusi ifjak, a republikánusok politikai elszigetelődését is eredményezte. A harmadik jelöli ki a *Bánk bán* helyét az 1848 tavaszán és nyarán írt történelmi példázatok: a *Rákóczi*, a *Dobzse László*, a *Király*

esküje, a *Kun László krónikája* s a valamivel későbbi *Kont és társai* között; „segítségükkel – írja Kerényi – a költő épen megőrizhette, sőt hirdethette célkitűzéseit . . . – anélkül, hogy nyíltan szembeszállt volna a közvéleménnyel”.

„Petőfi versében nincs olyan mozzanat, amely Katona József drámáján kívül egyéb feldolgozás vagy forrás ismeretét, használatát feltételezné” – állapítja meg Kerényi. Kiemeli, hogy ennek fő motívumai közül megőrizte Petőfi verse az ország nyomorát, az összeesküvést, a királyné bűnrészességét Bánk feleségének elcsábításában, Bánk jellemfordulatát. A költemény elemzésében azt domborítja ki, hogy Petőfi figyelme nem az egyes ember sorsára, hanem a magyarok és németek ellentétére irányult, a névvel is megjelölt szereplők (Gertrúd, Bánk) e nemzeti közösségek lényegi tulajdonságait hordozzák. Gertrúdban a népmesehősök merev, változatlan jellemvonásait (uralomvágy, gonoszság, gőg) ábrázolta Petőfi. Endre király komikus epizódfigura Petőfi versében: úgy törpül el Gertrúd, mint V. Ferdinánd a helyette kormányzó kamarilla mögött. Finom érzékkel elemzi Kerényi a költeménynek az ország helyzetéről festett képét, felfigyel arra, hogy Bánkjának lelki hullámozása hogyan rokonítható a forradalmat váró Petőfiével, meggyőzően kapcsolja össze a költemény egyes szavait, fordulatait más Petőfi-művek részleteivel. E gondos és szép elemzés, amelynek még más részleteit is dicsérettel említhetném, egy ponton kelt bennem ellenkezést: az esztétikai minősítésben. Kerényi, ha nem mondja is ki, elemzésével azt sugallja, hogy Petőfi *Bánk bánja*: remekmű. Én úgy vélem: nem az. Végsőkéig leegyszerűsített szemléletmódja, inkább népieskedő, mint népies stílusa Petőfi színvonala alá süllyeszti, szinte Sárosi Gyula *Aranytrombitájának* színvonalára. Azt a felfogást, amellyel Horváth János ítelt erről a versről Petőfi-könyvében, nem tudom elfogadni, de néhány megállapítását mint számba veendő nézetet nem mellőzném a költemény tárgyalásakor.

A szép kiállítású könyv (a Dürer Nyomdában készült Békéscsabán, tipográfiája és kötésterve Nagy András munkája) értékét jelentősen emelik a témával kapcsolatos, részben színes képek. Ezeket is Kerényi Ferenc válogatta sok ötlettel, az illusztrációk sorozatával szemléletes párhuzamát adva szövegének. Egyedül talán a 13. lapon található elég sikerületlen képet, II. András a témával kapcsolatban sem sokat mondó oklevelének fotóját lehetett volna mellőzni vagy mással helyettesíteni. (Magyar Helikon, 1979. – Kézirattár sorozat)

OROSZ LÁSZLÓ